

Projektplan

Tobaksfri gymnasieskola

(en fortsättning på tobakspreventivt flerkomponentsprogram för grundskolan)

Bakgrund

A Non Smoking Generation utvecklade 2003 – 2005 tillsammans med Landstinget Kronoberg, Gotlands och Järfälla kommuner ett tobakspreventivt flerkomponentsprogram. I programmet som utvecklades med stöd från Statens Folkhälsoinstituts tobaksuppdrag 2002 – 2005 deltog ett trettiotal skolor och över 5 000 elever berördes. Programmet bestod utav flera olika delar (komponenter) bland annat utbildning av skolpersonal, framtagande och implementering av skolhandledningsmaterial, framtagande av tobakspolicy på skolorna, klassbesök av A Non Smoking Generations Inspiratörer, föräldrainsformation – skriftlig och muntlig vid föräldramöten, lokalt opinionsbildande arbete via lokal media men även direkt riktad information till tobakshandlare i deltagande skolors närområde. Programmet utvärderades genom att interventionsskolorna jämfördes med likvärdiga kontrollskolor. Utvärderingen visade på ett gott resultat gällande;

- mindre antal tobaksdebuter
- mindre tobakskonsumtion (antal cigaretter)
- fler antal tobakspolicys på skolorna
- metodens användbarhet för skolpersonal
- metodens användbarhet för kommuner
- projektets innehåll och material.

Hela utvärderingen kan läsas i utvärderingsrapporten ”Att arbeta tobakspreventivt med ungdomar”, Boij, Metz, Edvardsson och Westerlund, Forskningsstation Mösseberg (2005). Den kvantitativa effektutvärderingen följdes även upp med ytterligare en enkätundersökning 2006. Denna visade på att det positiva resultatet bestod över tid. Interventionsskolorna hade fortsatt färre tobaksdebuterande elever och att de elever som brukade tobak gjorde det i mindre utsträckning. Programmet lever till stora delar kvar i de skolor som deltog i projektet i form av tobakspolicys och som arbetsätt för skolornas ANT-arbete.

I Järfälla och Gotlands kommuner har nu samtliga grundskolor fått utbildning och material kring programmet. I Kronobergs län har ytterligare grundskolor utöver de skolor som medverkade i projektet fått ta del av programmet. Grundskolorna i dessa områden har policys och arbetar aktivt med tobaksfrågan/ANT-frågorna. Vilket också har gett resultat. Bland annat ligger Järfälla kommun idag tydligt under genomsnittskommunen i Stockholms län gällande ungdomarnas (14-15 åringars) tobaksbruk (Stockholmsenkäten).

MEN i dessa tre geografiska områdens gymnasieskolor är inte medvetenheten och engagemanget lika högt.

Totalt börjar ca 16 000 ungdomar årligen att bruka tobak. Många ytterligare befinner sig i ett gränsland där de testar. Vi vet att nästan ingen börjar bruka tobak efter 18 års ålder. Man kan säga att fönstret mot ett möjligt tobaksbruk står öppet under ett par år i våra liv. Det vill säga åren mellan 10 års ålder och 18 års ålder. Kan vi från samhällets och vuxenvärldens sida hjälpa våra ungdomar att hålla ”tobaksfönstret” stängt under dessa år så kommer de med stor sannolikhet aldrig att börja bruka tobak.

Även om det långt när inte är bra och mycket är kvar att göra, börjar ändå en viss medvetenhet om skolans ansvar och möjligheter gällande ANT-arbete samt efterlevnad av tobakslagens direktiv om rökfria skolgårdar få genomslag i grundskolan.

Men i grundskolan går man till man är 16 år. Tobaksfönstret står vidöppet i ytterligare minst två år. Två år som de flesta ungdomar i Sverige spenderar på gymnasiet. Undersökningar har visat att efterlevnaden av tobakslagen gällande rökfria skolgårdar, när det gäller gymnasieskolan, är katastrofal. 93% av eleverna uppger att det röks på deras skolgård. ANT – undervisningen lyser med sin frånvaro och tobakspolicy förekommer i mycket liten utsträckning i de svenska gymnasieskolorna. Det råder brist på kunskap, medvetenhet, engagemang och regler. Och det i sin tur leder till att många ungdomar idag börjar med sitt tobaksbruk när de kommer till gymnasiet. De kanske kommer från en grundskola som har haft ett aktivt förebyggande arbete och möts av en skola där de tillåts att röka på skolgården, där vuxenvärlden inte reagerar om eleverna röker eller snusar och inte heller i undervisning och andra situationer tar ställning i ANT-frågorna. Den röda drogförebyggande tråden som eventuellt har funnits i grundskolan klipps av under sommarlovet mellan årskurs 9 och 1 i gymnasiet. Vilket kan få förödande effekter. Därför måste tobaksfönstret hållas stängt även under gymnasietiden.

Det här är ett problem som ansvariga folkhälsosamordnare och drogsamordnare i Kronoberg, Järfälla och på Gotland har upplevt. Det goda arbete som nu genomförs i grundskolorna följs inte upp i gymnasieskolan. Vilket gör att många ungdomar börjar ett tobaksbruk när de kommer till gymnasiet.

Nu vill Landstinget och Länsstyrelsen i Kronobergs län, Gotlands och Järfällas kommuner och A Non Smoking Generation utifrån de erfarenheter som gjordes vid förra metodutvecklingsprojektet (Tobakspreventivt flerkomponentsprogram 2003 - 2005) vidareutveckla ett snarlikt tobakspreventivt program men denna gång för och utifrån gymnasieskolans förutsättningar.

Motiv till valda metoder samt deras referenser till forskning och evidens.

Flerkomponentsprogram

Vi vet genom forskning att det mest verkningsfulla ur ett förebyggarperspektiv oavsett fråga är flerkomponentsprogram som vänder sig såväl till vuxna som till barn. Strävan i den föreslagna metoden i projektet är att vi i enlighet med idén kring flerkomponentsprogram ska nå och påverka skolpersonal, föräldrar och andra viktiga vuxna (föreningsliv, media, tobakshandlare, lokala politiker med flera). Vår ambition är att det i sin tur ska leda till att dessa vuxna antar ett gemensamt förhållningssätt avseende såväl ett eventuellt eget tobaksbruk som barns och ungdomars tobaksbruk. Och att de ungdomar som omfattas av projektet på så sätt i olika sammanhang kommer att möta ett gemensamt och tydligt tobaksnegativt förhållningssätt från vuxenvärlden som omger dem.

Begränsa tillgänglighet

En av de största riskfaktorerna när det gäller att barn och ungdomar ska börja bruka tobak är tillgänglighet. Att tobak finns tillgängligt i de miljöer som barnet/ungdomen befinner sig i och att det finns tillgängligt att köpa. Tobakslagen avser genom sitt förbud mot rökning på skolgårdar och att sälja tobak till den som är under 18 år att begränsa tillgängligheten. Dock är efterlevnaden av tobakslagen inom dessa områden att betrakta som urusel. När det gäller den svenska gymnasieskolan så röks det på över 90% av skolgårdarna. Och dessutom omfattar

lagen inte snusning vilket gör att tobak är synnerligen tillgängligt på de svenska gymnasieskolornas skolgårdar. Även provköp av minderåriga, alternativt ungdomar som ser minderåriga ut, har visat att mer än vartannat köp genomförs utan att försäljaren ber om legitimation för att styrka att köparen är över lagstadgade 18 år.

Utvärderingar har visat att skolor som har en implementerad och verksam policy kring tobaksfrågan även får en större efterlevnad av rökförbud på skolgården. Om policyn avser tobaksfri skoltid och då även omfattar snus så får vi en generell påverkan gällande tillgängligheten till tobak på skolan. Vilket då rimligtvis borde påverka antalet tobaksdebuter på skolan. Därför kommer vi lägga stor vikt i projektet på att utveckla en manual och ett arbetssätt för skolorna att arbeta fram sin tobakspolicy för en tobaksfri skoltid.

Vi kommer även i projektet att strävan efter att skapa en lokal opinion kring efterlevnaden av åldersgränsen vid försäljning av tobak. Det ska göras genom att öka kunskapen och medvetenheten generellt hos allmänheten i de områden där projektet genomförs och i synnerhet hos deltagande ungdomar, deras föräldrar och lärare. Så att de i sin tur kan agera när de får kännedom om att ett försäljningsställe säljer till minderåriga. Vi kommer även att rikta oss speciellt till de tobakshandlare som finns i deltagande skolors närområde och på så sätt påverka efterlevnaden av lagen. Det här ”kunskapshöjande” arbetet ska ske vid utbildningar för skolpersonal, vid föräldrainformationer, i elevernas skolarbete, genom opinionsbildning i lokal media och genom att samordna projektets arbete med kommunernas tillsynsarbete.

Föräldrautbildning

Föräldrar är de som kan påverka sina barn allra mest när det gäller livsstilsval och beteenden. Forskning har visat att föräldrar har en tydlig påverkan på sina barn ända upp i trettioårsåldern. Föräldrars inställning till tobak samt kunskap om hur de bör förhålla sig till att bjuda och prata om tobak med sitt barn är därför en utav de största påverkansfaktorerna avseende om barnet ska börja eller inte börja bruka tobak. Olika former av föräldraprogram där man eftersträvar ett gemensamt förhållningssätt – exempelvis Örebro preventionsprogram (ÖPP) - har visat att även en kort föräldrainformation genomförd på ett föräldramöte kan påverka ungdomars bruk av alkohol och tobak. Vi kommer i projektet sträva efter att ge skolpersonalen i deltagande skolor utbildning och material så att de kan genomföra sådan föräldrainformation.

ANT-undervisning utan effekt

En studie av de tre senaste läroplanerna (Lgr 69, Lgr 80 och Lpo 94) visar att de avsnitt som behandlar ANT-undervisningen fått mindre och mindre utrymme och blivit allt mer övergripande. I nuvarande läroplan (Lpo 94 / Lpf 94 för gymnasieskolan) utgör ANT ett av rektors många ansvarsområden som ska integreras i den ordinarie undervisningen. Men i vilken omfattning, med vilken inriktning och vad som skall uppnås skrivs inget om. I kursplanerna nämns ANT ett par gånger i samband med olika ämnen men då vagt formulerat som: ”eleverna ska få kunskap och kännedom om drogers inverkan på hälsan”. Skolverket konstaterar i sin granskning av skolornas ANT-arbete, (Nationella kvalitetsgranskningar 1999, Skolverkets rapportnr 180) att de nationella målen för undervisningen om ANT är så vida och oprecisa att i stort sett alla skolor uppfyller dem – utan att behöva göra några förändringar eller intensifiera sitt ANT-arbete. Skolverkets inspektör slår dock fast att de insatser som görs i skolorna är otillräckliga, i alla fall om målet är att skolan ska bidra till att ungdomarna inte utvecklar beroende eller missbruk. I Skolverkets rapport påpekas en rad brister i skolornas ANT-arbete. Det finns brister i ANT-undervisningens innehåll och utformning, brister i hur skolorna formulerar sina mål, hur de följer upp sitt arbete och hur personalen kompetensutvecklas inom området. Dessutom är

skolorna dåliga på att uppnå såväl elevsamverkan som en tillfredställande interaktion med föräldrar och närsamhället gällande dessa frågor.

Kort sagt den ANT-undervisning som bedrivs såväl i grund- som gymnasieskolan är av bristfällig kvalitet och fyller ingen tobaksförebyggande funktion.

Forskningen säger att ANT-undervisningen i sig har visat sig i stort vara verkningslös. Man kan fråga sig om detta beror på att fel eller dåliga metoder används eller om det helt enkelt inte går att i undervisningsform, oavsett metod, förebygga tobaks-, alkohol- och narkotikabruk. Vi vill ändå i det här projektet försöka utveckla ett pedagogiskt arbetssätt kring tobaksfrågan som både harmonierar med skolans styrdokument (Skollag, Läroplan och kursplaner) och uppdrag och samtidigt bidrar till projektets målsättning – att förebygga tobaksdebuter och tobaksbruk.

Meningsfull fritid

Att ha något meningsfullt att göra på sin fritid. Att ha en framtidsvision om sitt liv. Är två skyddsfaktorer som vi vill utveckla i det här projektet. Vi kommer att sträva efter att deltagande skolor interagerar med andra aktörer i närsamhället som kommun, näringsliv, föreningsliv och fritidsverksamhet för att öka dessa två skyddsfaktorer i elevernas liv.

Tobaksavvänjning – Motiverande samtal

Att bedriva ett tobaksförebyggande projekt riktat till ungdomar på gymnasienivå, där det redan finns många ungdomar som redan brukar tobak, utan att även erbjuda avvänjning skulle vara oetiskt. Vi kommer i projektet att erbjuda deltagande skolors skolhälsovård samt utsedda arbetsgrupper utbildning i motiverande samtal så att dessa i sin tur kan genomföra avvänjningssamtal med tobaksbrukande elever som vill sluta. Motiverande samtal är en metod som har evidens avseende effekt.